

УДК 334.73**СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ****А.А. ПОДЛЕВСЬКИЙ
М.О. ТРОФІМЧУК**

У статті розглянуто світовий досвід щодо розвитку та посилення конкурентоспроможності економіки на основі застосування кластерної моделі. Наведено перелік найбільш відомих кластерів світу та охарактеризовано значимість інноваційних кластерів. Досліджено особливості формування кластерів в Україні і обґрунтовано важливість та необхідність кластеризації української економіки для її розвитку та посилення конкурентноздатності.

In the article considered world experience of development and strengthening of competitiveness of economy on the basis of application the cluster model. It is resulted the list of the most known clusters of the world and described meaningfulness of innovative clusters investigated the features of forming of clusters in Ukraine and grounded importance and necessity of using the clusters in the Ukrainian economy for its development and strengthening of competitiveness.

Ключові слова: кластери, кластерні об'єднання, інноваційні кластери, інновації, конкурентоспроможність, співробітництво.

Світова фінансова криза, яка зачепила велику кількість країн світової спільноти, не оминула і Україну. Хоча як нас не запевняли, що ніби то українська економіка не залучена на стільки в світовий економічний простір, щоб відчувати на собі вплив кризи, проте ми отримали спад виробництва, пригнічення підприємництва, зменшення підприємницької активності, проблеми у банківській сфері. Тому необхідно шукати шляхи подолання та протидії негативним наслідкам, які відчували банки, підприємства економіка в цілому. Одним з

©А.А. Подлевський - ст. викладач Національного університету водного господарства і природокористування,

©М.О. Трофімчук - студент Національного університету водного господарства та природокористування

варіантом такої протидії є співробітництво підприємств, їх спільні проекти, об'єднання в кластери.

Проблематикою розвитку кластерної економіки, застосуванням кластерів як чинників підвищення конкурентоспроможності підприємств, проблеми ринкової та централізованої економік, а також дослідження світогосподарських відносин представлено в працях таких вітчизняних вчених як: І. Бураковського, М. Войнаренка, Б. Губського, С. Кримського, Д. Лук'яненка, І. Михасюка, Р. Мокія, С. Мочерного, В. Новицького, Ю. Павленка, Є. Савельєв, С. Соколенко. Ця ж проблематика розглядається в дослідженнях багатьох авторів близького та далекого зарубіжжя, зокрема в працях В. Бандурина, В. Гжегожа, С. Долгова, П. Жозета, Е. Леммера, Ж. Мингалевої, М. Кітінга, Дж. Клегга, М. Портера, В. Прайса, Д. Радеби, А. Ругмана, П. Самуельсона, Дж. Сороса.

Перехід від централізованої планової до ринкової економіки в Україні виявився більш складним, ніж очікувалось експертами і політиками. Як свідчать дослідження, в Україні поки що існують несприятливий підприємницький клімат і слабкість в формуванні та проведенні політики щодо піднесення конкурентоспроможності країни. Особливою проблемою України залишаються складнощі у створенні інституційних умов трансформації економіки. Разом з погіршенням на цьому етапі майже усіх макроекономічних параметрів економіки. Саме тому більш детального дослідження потребує питання активізації інноваційних можливостей підприємств за рахунок об'єднання в кластери, існує нагальна потреба у створення нормативно-правової бази та всебічної підтримки кластеризації з боку держави, обґрунтування ролі кластерних об'єднань для розвитку економіки України.

Для розкриття проблематики функціонування кластерної моделі економіки та ефективності її застосування автори ставлять перед собою наступні завдання:

- зробити короткий екскурс у світовий досвід застосування кластерів як засобу ефективного зростання економіки;
- дослідження інноваційних кластерів;
- висвітлення українського досвіду застосування кластерів;

- розроблення рекомендацій, щодо діяльності в умовах сучасної кризи.

В більшості країн, що динамічно розвиваються, соціально-економічний ріст досягається завдяки регіональній політиці підтримки та стимулювання підприємництва, формуються процеси активної взаємодії та співпраці малих, середніх і великих підприємств.

З посиленням глобальної конкуренції в різних країнах з ринковою економікою виявилась загальна закономірність пріоритетного прискореного об'єднання малих і середніх підприємств, які згруповуються навколо лідируючих крупних фірм на основі виробничо-технологічних, науково-технічних і комерційних інтересів в межах географічно обмежених територій.

Цей феномен інноваційних стратегій економічного розвитку, а також регіональний аспект в організації наукових досліджень та інноваційності з'явилися не тепер. Вони мають свою історію. Варто згадати праці кінця 19 початку 20 сторіч, насамперед, англійського економіста А. Маршалла і австрійського економіста Й. Шумпетера. Згодом це явище було детально вивчене М. Портером, якому вдалось дослідити діяльність 100 найбільш конкурентоздатних групувань великих, середніх і дрібних підприємств, що спільно працювали в різних країнах світу. Такі об'єднання підприємств формуються з огляду на те, що одна або декілька крупних фірм, досягаючи високої конкурентоздатності на світовому ринку, поширюють свій вплив на ділові зв'язки найближчого оточення, поступово утворюючи стійку мережу з кращих постачальників та споживачів. Крім цього, успіхи такого оточення сприяють постійному зростанню конкурентоздатності всіх учасників об'єднання компаній. Саме такими об'єднаннями являються кластери [3].

Кластер – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону [5].

Кінець XX і початок XXI століть позначалися вибухом інтересу до виробничих кластерів. Впровадження кластерної

концепції виробництва дозволило великій кількості країн значно покращити продуктивність своєї економіки [4].

В США, Фінляндії, Китаї, Мексиці, країнах ЄС сучасний рівень кластеризації є дуже високим. Так, в США діють приблизно 380 кластерів, сфера діяльності яких охоплює переробні галузі промисловості та сферу послуг, які виробляють приблизно 61% промислової продукції [7]. Кластер „Західна Паннонія” в Угорщині формує 9% ВВП [10]. У Данії функціонує 29 провідних кластерів, в яких приймає участь 40% усіх фірм країни і які забезпечують 60% експорту. Економіка Фінляндії на сьогодні повністю кластеризована: створено 9 основних кластерів, з яких лісний, інформаційний і телекомунікаційний забезпечують основний обсяг експорту та формують значну частину ВВП [2].

В Європі за рівнем кластеризації особливо виділяються Італія і країни Балтійського регіону. В Італії, країні класичного малого бізнесу, широкої популярності набули так звані індустріальні округи (прототипи кластерів), яких нараховується близько 200. В них функціонує більш 1 млн. малих і середніх підприємств, що надають роботу майже 6 млн. людей. Більшість з цих індустріальних округів спромоглися стати світовими лідерами на відповідних вузькоспеціалізованих ринках, збільшивши свою частку на ринку до 50-80%.

Суттєва і роль держави, яка надає допомогу індустріальним округам через забезпечення знижок на експорт, гарантійне покриття, залучення інвесторів, консалтинг. Вагома роль Німеччини в розвитку кластеризації економіки. Пріоритет надається впровадженню високих технологій через консолідацію зусиль промисловості і наукових центрів. В Німеччині функціонують 3 кращі світові кластери високих технологій, що отримали почесну назву “Силіконова Долина 21 сторіччя” – це Мюнхен, Гамбург, Дрезден. Крім цього, в країні діють багато промислових кластерів, як наприклад автомобільні кластери в 10 землях. Особливої уваги заслуговує німецька програма створення і розвитку біотехнологічних кластерів на основі регіонального розміщення фірм. Фінансові ресурси промислові кластери отримують із федеральних і місцевих джерел. Програма кластеризації країни була розроблена Австрійським інститутом економічних досліджень разом з Національним дослідницьким центром [3].

Свідченням ефективності такої програми є піднесення автомобілебудування Австрії. Вже в 2000р. в двох автопромислових кластерах в землях Штірія і Верхня Австрія було зайнято біля 30 тис. працюючих, які виготовили продукції на \$8,1 млрд., що становить більш 10% всього обсягу промислового виробництва країни. В автомобільний кластер Штірії – м. Грац входять 110 фірм і більш ніж 200 партнерських компаній, що охоплюють технологічний ланцюг від видобування і переробки сировини до ключових виробничих процесів, включаючи логістику і програмне забезпечення, аж до переробки відходів виробництва. Виготовлена продукція постачається до 40 автомобільних компаній в різних країнах (в т.ч. «Єврокар» в м. Ужгород), при цьому в регіоні щорічно складається 150 тис. автомобілів. Так Штірія перетворилась в центр міжнародного автомобілебудування з розгалуженою мережею субпостачальників. США є родиною кластерної моделі, саме М.Портер, представник Гарвардського університету, є «батьком» кластерів. Промислові кластери стали надзвичайно популярним компонентом політики регіонального та локального розвитку в США. Більше 61% промислової продукції США вироблено в рамках кластерів, які консоліднують діяльність як малих так і великих підприємств. За оцінкою аналітиків, в країні діє 380 крупних кластерів, які охоплюють практично всі сектори виробництва і забезпечують роботою 57% працездатного населення США.

Найбільш значущим кластером США можна назвати Силіконову Долину (SV). Яка почала свою діяльність з 40-х років, коли виникла необхідність в розвитку розробок для оборонного комплексу країни [2].

Розвиток та поширення кластерних об'єднань в багатьох країнах світу розглядається як ефективний інструмент регіонального розвитку економіки.

Даний інструмент об'єднує підприємства, які співпрацюють між собою, і досягають набагато кращих результатів, ніж кожне з них самотужки.

Компанії що підтримують співробітництво продовжують конкурувати між собою у зменшенні цін, які безпосередньо залежать від витрат на виробництво, підвищенні та покращенні якості продукції що випускається, пошуку кращих підприємств-постачальників, утворенні нових та

покращенні вже існуючих ринків збуту товару. У такий спосіб підвищується конкурентоспроможність, не тільки конкретного підприємства, а й певного регіону і економіки держави в цілому.

Формування економіки держави на основі кластерів – це створення конкурентоздатної, інноваційної та інвестиційно привабливої економіки, кінцевим результатом, якої є підвищення рівня та якості життя населення [1].

До найвідоміших кластерів у світі можна віднести [6]:

- Силіконова долина (Silicon valley, Каліфорнія, США), у сфері комп'ютерних технологій;
- американське автовиробництво у Детройті (Detroit, США);
- центр нанотехнологій, біотехнологій, відновлювальних джерел енергії та цифрового друку у Нью-Мексико (New Mexico, США);
- Бангалор (Bangalore, Індія), програмне забезпечення;
- долина Дахран (Dhahran Techno-Valley, Саудівська Аравія), енергетика;
- Лондонський фінансовий сектор, Сіті (The City, Східний Лондон, Великобританія);
- Лондонський поштовий та логістичний центр Сохо (Soho, Лондон, Великобританія);
- авіаційна та космічна галузь у Тулузі (Toulouse, Франція);
- контейнерний порт Роттердаму (Rotterdam, Нідерланди);
- технологічний парк, машинобудування для друкарської галузі Гейдельберг (Heidelberg, Німеччина);
- центр діамантів у Антверпені (Antwerp, Бельгія).

Вирішальний вплив на темпи розвитку національних економік в умовах глобалізації справляється інтеграційних виробничих об'єднань, як партнерства, мережі, стратегічні альянси, та їх найефективніші організаційні форми – інноваційні кластери, що являються підґрунтям для більшості сучасних національних інноваційних систем. Інноваційний процес на основі кластерів підтримується інституційними і структурними чинниками, пов'язаними з перерозподілом ресурсів відповідно до критеріїв найбільш повного задоволення поточного і перспективного платоспроможного попиту і структури соціальних потреб. Інноваційні кластери забезпечують взаємну узгодженість технологічних,

економічних та соціальних параметрів інноваційного зростання [9].

Україна може мати свою “Силіконову долину”: світовий досвід показав, що в країнах, де під реалізацію кластерної моделі були створені і профінансовані державні програми, економіка будівництва і бізнес у цій галузі взяли різкий старт на покращення. Про це говорив на всеукраїнській нараді з питань підприємництва і малого бізнесу у Києві голова ради Хмельницького обласного об’єднання “Будівельний кластер” Микола Малий.

Він запропонував створити три базових тренінгових центри з підготовки фахівців, що зможуть керувати кластерами та узгоджувати діяльність влади, науки і виробництва.

В Україні перші спроби запровадити концепцію бізнес-кластерів почалися у 1998 р. Піонером кластеризації в Україні слід вважати Хмельницьку область. За допомогою Асоціації “Поділля Перший”, яка об’єднала в своїх рядах багато науковців, підприємців, фінансистів та представників адміністрації, вдалося в період з 1998 по 2000 рр. сформувати декілька виробничих кластерів, в т.ч. швейний, будівельний, харчовий, туристичний, продовольчий і кластер зеленого сільського туризму. В основному, вищеназвані кластери функціонують і сьогодні, що є надбанням, в першу чергу, місцевих ентузіастів, а також завдяки епізодичній фінансовій підтримці міжнародних економічних організацій. Специфікою розвитку кластерів Поділля стало те, що центрами об’єднання підприємців в кластери були різні за розміром і географічним розміщенням територіальні одиниці - обласний центр (м. Хмельницький), центр району (м. Кам’янець-Подільський), сільський центр (смт. Гриців Шепетівського району).

Досвід регіону Поділля став важливим полігоном для освоєння специфіки і перспектив кластеризації для інших двадцяти п’яти регіонів України. Незважаючи на всі проблеми й труднощі, які переживала Україна за останні роки, процес кластеризації в Україні був цілком динамічним і подавав надію на успіх. При цьому треба відмітити і таку важливу деталь.

Аналізуючи сценарій процесу кластеризації в Україні за останнє десятиріччя, ми повинні постійно відчувати його унікальність – бюджет України поки що не торкнувся цього важливого компонента соціально-економічного розвитку

країни. В той же час світова практика свідчить про протилежне. Тому хочеться вірити, що за підтримкою влади, а також за належним фінансовим забезпеченням, розвиток інноваційних кластерів в Україні отримає нове прискорення. До числа регіонів, які зуміли добитися успіхів у формуванні кластерних об'єднань, крім Хмельницької області, треба віднести АР Крим і Севастополь, Івано-Франківську, Рівненську, Полтавську, Сумську, Харківську, Херсонську, Одеську і Миколаївську області. Слід визнати, що протягом останніх років в свідомості та поведінці громадян України, в тому числі у представників влади, керівників підприємств і різних закладів продовжуються процеси відходу від моделей стереотипного мислення і зростання інтересу до засвоєння передових сучасних технологій в діловій активності. У зв'язку з цим впровадження кластерної моделі об'єднання підприємств і організацій найкраще допомагає зростанню ділової активності підприємницьких структур і подоланню негативних факторів, які впливають на розвиток української економіки. Тільки за рахунок координування дій в об'єднанні зусиль державних установ, освітніх і наукових закладів, малого і середнього бізнесу можливо досягти успіху, підвищити конкурентоздатність господарства і життєвий рівень населення України в умовах жорсткої конкуренції у міжнародному розподілі праці [4].

Важкі часи переживає світова економіка. Особливо важко переживати кризу країнам, що орієнтовані на експорт природних ресурсів та напівфабрикатів. На жаль, Україна якраз в групі країн, на сировинну експортну продукцію яких дуже впав сукупний світовий попит.

Великою проблемою української економіки є її низька рентабельність, оскільки до цього часу вона не спромоглась перейти на ринкові умови господарювання і все ще працює як колишня радянська директивна економіка. Одним з найбільших її недоліків є постійно низький рівень інноваційності існуючих виробництв.

На 2007 р. в Україні (в регіонах) функціонують наступні кластери [8]:

- Хмельницький – одяг, будівельні матеріали, продовольство;
- Кам'янець-Подільський – зелений туризм, харчова промисловість;
- Івано-Франківськ – туризм; декоративний текстиль;

- Черкаси – транспортні перевезення;
- Житомир – добування та переробка каменю;
- Одеса – виробництво вина;
- Харків – машинобудування;
- Рівне – деревообробка.

Перебудова промисловості мусить бути зосереджена на розвитку сучасних виробництв. Схоже, що раніше, то краще відмовитися від політики примноження урядових пільг традиційним галузям економіки та орієнтованої переважно на них політики стрімкого знецінення гривні. Слід наголосити, що економіка потребує переходу до моделі інноваційного розвитку. При наявності кризи, важливим і необхідним кроком є прийняття нормативно правової бази, яка б зробила можливим функціонування інноваційної системи нового покоління та інтеграцію промисловості у найсучасніші міжнародні кластери, за допомогою яких в Україні здійснювався б трансфер найсучасніших технологій.

Світовий і ще досі невеликий український досвід демонструють наступні переваги виробничих систем на основі кластерної моделі:

- за допомогою кластерів здійснюється поєднання у виробництві конкуренції на кооперації, тим самим забезпечувати “колективну ефективність” та “гнучку спеціалізацію”;
- кластери побудовані на основі використання ефекту масштабу;
- кластери являються каталізаторами технічного та технологічного прогресу;
- кластери уособлюють ефективний механізм, за допомогою якого здійснюється підвищення регіональної і національної конкурентоспроможності.

Кластери дозволяють:

- покращувати та зміцнювати процеси розподілу праці та спеціалізації між підприємствами;
- створювати ефективну та тісну взаємодію покупців і продавців;
- знижувати вартість одиниці технічної послуги та продукції, що виготовляється на основі спільної діяльності;
- підсилювати та раціонально використовувати інформаційні потоки та ідеї, що виникають між підприємствами;

- розвивати інноваційні процеси у виробництві;
- створювати нові робочі місця;
- ефективніше використовувати місцеві природні ресурси.

Співробітництво в кластерах припускає об'єднання зусиль для спільних дій окремих підприємств, фірм, компаній з метою захисту від значних втрат у процесі конкурентної боротьби й для одержання додаткового прибутку.

Об'єднання зусиль, а також результати спеціалізації й співробітництва в кластерних структурах сприяють появі синергії – нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективності діяльності у результаті об'єднання окремих частин, елементів, факторів у єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емерджентності). Ні сучасна техніка, ні сучасні технології, якими досконалыми вони б не були, окремо не здатні створювати переважну більшість економічних благ. І тільки їхнє об'єднання здатне викликати появу нової продуктивної сили, що в кілька разів перевищує продуктивність кожної з них. У цьому й полягає ключ до успіху застосування кластерних моделей в економіці.

Бібліографія

1. **Веб-архів матеріалів міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки”** http://www.incon-conference.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=36.
2. **Веб-ресурс науково-практичних конференцій:** http://www.confcontact.com/apl/4_Kosiyuk.htm.
3. **Веб-ресурс Станіслава Соколенко:** <http://www.sokolenko.com/clusters/47>.
4. **Веб-ресурс Станіслава Соколенко:** <http://www.sokolenko.com/clusters/3>.
5. **Вікіпедія: вільна енциклопедія:** <http://uk.wikipedia.org>
6. **Європейська кластерна обсерваторія :** <http://www.clusterobservatory.eu>.
7. Огородник І.В. **Розвиток і розміщення нових локальних мережних територіально-виробничих систем – кластерів // Формування ринкових відносин в Україні.**– 2004.– № 2(33). – С. 53-59.
8. **Проект Європейського Союзу “Проект підтримки малих та середніх підприємств (МСП) в пріоритетних регіонах”** (Посібник

з кластерного розвитку): <http://www.sme.ukraine-inform.org.ua>.

9. www.incon-conference.org.ua/download/files/Sokolenko_dok.pdf.

10. http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/23849.doc.htm.

Рецензент: д. е. н., професор Павлов В. І.

УДК 338:075(477)

РИНОК МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ РЕГІОНУ ЯК ОБ'ЄКТ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ

**З. В. ЮРИНЕЦЬ
Б. М. МАКСИМІВ**

У статті розглядається стан та проводиться оцінка ринку молочної продукції Львівської області. Окреслюються напрями вдосконалення інноваційної діяльності в молокопродуктовому підкомплексі АПК досліджуваного регіону.

In the article the state is examined and the estimation of market of suckling products of the Lvov area is conducted. Directions of perfection of innovative activity are outlined in a milkprodukt subcomplex APK the explored region.

Ключові слова: інноваційний процес, інноваційне управління.

Слід зазначити, що економічна криза минулих років значно загальмувала інноваційний розвиток економіки України. Різне використання бюджетного фінансування науково-технічної сфери, відсутність коштів у більшості підприємств призвели до різкого зниження впровадження у виробничу діяльність результатів наукових розробок та заходів з оновлення виробництва. Лише за 1996 – 2001 рр. кількість створених зразків нових типів техніки зменшилась в 1,9 рази.

©Юринець З. В. - к.е.н., доцент кафедри менеджменту ЛНУ ім. І. Франка;

©Максимів Б. М. - аспірант кафедри менеджменту ЛНУ ім. І. Франка.